

UOT 94(470.67)

<https://doi.org/10.59849/2710-0820.2023.1.91>

MƏTANƏT BƏHRƏMOVA

“Ümumi tarix” şöbəsinin böyük elmi işçisi

Azərbaycan

bahramova60@gmail.com

ORCID: 0000-0001-7531-3157

**ORTA ƏSR QAFQAZ ŞƏHƏRLƏRİNDƏ SƏNƏTKARLIQ
(orta əsr Dərbənd şəhərinin təmsalında)**

Açar sözlər: Dərbənd, sənətkarlıq, sənətkar birlikləri, ticarət, karxanalar.

Dərbənd şəhəri də daxil olmaqla orta əsr şəhərlərində sənətkarlığın təkamülünün öyrənilməsində çətinlik yaradan cəhət şəhərdaxili sənətkarlıq həyatı ilə bağlı olan yerli mənbələrin yoxluğu ilə əlaqədardır. Bu məsələnin tədqiqi zamanı biz əsasən Avropa səyyahlarının qeydlərindən istifadə edirik. Belə səyyahlardan Adam Olearini xüsusi qeyd etmək lazımdır. Səyyah yol qeydlərində Azərbaycan şəhərləri, sənətkarlıq, ticarət, ictimai münasibətlər, əkinçilik, mənəvi mədəniyyət və dövlət quruluşu barədə dəyərli məlumat verir.

Orta əsr Azərbaycan şəhərlərində sənət sahələrində çalışan insanların xüsusi cəmiyyətləri mövcud olmuşdur. Bunlar həm dini, həm də peşəkar qardaşlıq (əxi) təşkilatları idi. Həmin təşkilatlar haqqında əsasən narrativ yazılı mənbələr, müxtəlif risalələrdə məlumat var. (Pir Ömər Xəlvətinin risalələri və s.). “Əxi” (“mənim qardaşım” mənasını verən ərəb sözüdür-M.B.) adlandırılan bu birliklər Azərbaycan ərazisində sufi-dərviş ordenlərinin (cəmiyyətlərinin, təriqətlərinin –M.B.) təsiri ilə yaranmışdı. Sufi-dərviş ordenləri sırf dini səciyyə daşıyırdısa, əxi birlikləri yarı dini, yarı peşəkar səciyyəli olmuş və daha çox aşağı təbəqələrin insanlarına yaxınlığı ilə fərqlənmişlər. Lakin, M.X.Heydərov *“bu cəmiyyətlər arasındakı əlaqənin danılmaz olduğunu”* qeyd etmişdir [9, s.18-19]. Həmin birliklər hələ XVI əsrin ortalarına qədər bütün Azərbaycan şəhərlərində geniş yayılmışdı. XVI-XVIII əsrlərdə bu cəmiyyətlərin yerinə yeni tipli birliklər (sexlər, həmkarlar, əsnaflar) yaranmağa başladı.

Avropa və Rusiya qaynaqlarında “gildiya” anlayışı ilə qeyd olunan sənətkar birlikləri orta əsrlərin Şərqi, o cümlədən Azərbaycan mənbələrində “əsnaflar” (“sınıflar”) istilahi ilə xatırlanır. Əsnaflara (assosiasiya, gildiya, korporasiya və s.) irsi seçilən rəislər başçılıq edirdilər. Onları adətən “ustadi-rəis” adlandırırdılar. Məlumdur ki, rəislər hələ XV əsrə qədər olmuş və “məlik əs-sənət” adlandırılmışlar [9, s.48].

XII əsrdən XIII əsrin I rübünədək Şirvan şəhərləri iqtisadi, siyasi və mədəni çiçəklənmə dövrünü keçirmişdir. Şamaxı, Bakı, Beyləqan və Dərbənd həmin zaman ərzində İslam Şərqi tədqiqatçıları tərəfindən tanınmış, mühüm sənətkarlıq və ticarət mərkəzlərinə çevrilmişdi [1, s.159].

Mənbələrdə XIII əsrdən etibarən sənətkar cəmiyyətləri barədə məlumatlara daha çox təsadüf edilir. XIII-XV əsrlərdə bu cəmiyyətlər əsasən “mötərifə” istilahi (bəzən “əsnaflar”) ilə xatırlanırdı. Bu istilaha XVI əsrin rəsmi sənədlərində də rast gəlirik. Belə ki, Şah I Təhməsinin fərmanlarında və İsgəndər bəy Münşinin əsərində *mötərifə* anlayışına tez-tez təsadüf olunur. Bu anlayış XVIII əsr də daxil olmaqla “əsnaflar” (“sınıflar”) mənasını verən ərəb sözüdür - M.B.) istilahi ilə yanaşı işlədilir. Dövrün rəsmi sənədləri, hökmdar fərmanları bunu təsdiq edir [9, s.50-51]. Bu iki anlayış arasındakı fərq ondan ibarətdir ki, “mötərifə”dən fərqli olaraq “əsnaflar” bütün şəhər əhalisinə (yəni yalnız sənətkarlara deyil, din xadimlərinə, hərbcilərə, tacirlərə və hətta alimlərə) aid edilirdi.

XVIII əsrin 20-30-cu illərinə aid sənədlərlə yaxından tanışlıq bizə bəhs olunan dövrdə Xəzərboyu əyalətlərdə iqtisadi vəziyyət barədə

məlumat verməyə yardım edir. Bəhs olunan dövrdə Azərbaycanın Xəzərsahili əyalətlərində təsərrüfat və ticarət gəlirləri artmışdı.

XVII əsrdən etibarən “əsnaflar” istilahlı mənbələrdə daha çox işlədilməyə başlandı. XVII-XVIII əsrlərdə bir çox dəyişikliklərə məruz qalmış bu söz bəhs olunan dövrdə yalnız “sənətkar korporasiyaları” mənasını verirdi [9, s.53]. Bununla yanaşı XVIII əsrin sonlarına doğru “həmkar” termininə təsadüf olunur. Lakin bu anlayış yalnız XIX əsrin əvvəlindən geniş yayılmağa başladı.

Mənbələrdən aydın görünür ki, bəhs olunan dövrdə bir sıra Azərbaycan şəhərlərində olduğu kimi Dərbənddə də “əsnaflar” istilahlından daha çox istifadə edilmişdir.

Bu dövrdə Dərbənd ölkənin mühüm iqtisadi mərkəzinə çevrilmişdi. Sənətkarlar əsasən yerli xammaldan istifadə edirdilər. Pambıqçılığın, maldarlığın inkişafı burada xalçaçılığın və toxuculuğun inkişafına da təkan vermişdi. Dərbənd əhalisi pambığı həm yetişdirir, həm də emal edirdi. Mənbə məlumatlarına görə, zəfərandan və “ruynas” bitkisindən rəng alınır [5, s.145]. Bu işə Dərbənddə xalçaçılığın inkişafına səbəb olmuşdu. Xalçaçılar yerli yundan istifadə edirdilər [7, s.183; 2, s.58-59]. Dərbənddə irilixirdalı xalı, xalça, gəbə toxuyan xeyli mahir usta var idi.

Dərbənd şəhəri əhalisinin əksəriyyəti sənətkarlıqla məşğul olurdu. Müxtəlif sənət sahələri ilə məşğul olan insanlar sənətkar cəmiyyətlərində birləşmişdilər [9, s.46]. Bu cəmiyyətlərdə birləşmiş müxtəlif sənətkarlıq sahələri daxilində də ixtisaslaşma baş verirdi. Bu ixtisaslaşma görülən işin keyfiyyətinin artırılmasına təkan verirdi. Məsələn, toxuculuq emalatxanasında sapların hazırlanması, rənglənməsi və müxtəlif növ parçaların toxunması işini ayrı-ayrı insanlar görürdülər.

Dərbənd şəhəri toxuculuq sənəti ilə tanınmışdı. Pambığın əkilib-becərilməsi burada külli miqdarda pambıq parça istehsalına səbəb olmuşdu. Səfəvi hakimiyyəti dövründə Dərbənd şəhərində də istehsal olunmuş pambıq, kətan parçalar ölkədaxili tələbatı tam təmin edirdi. Pambıq parça ilə yanaşı yuxarı təbəqənin tələbatını ödəyən ipək parçaların istehsalı geniş vüsət almışdı. Dərbənd sənətkarlarının toxuduğu ipəklər Qərbi Avropada məşhur idi. XVI əsrin

alman həkimi və səyyahı Adam Oleari bu barədə maraqlı məlumat vermişdir [15, s.324].

Qoyunçuluğun geniş yayıldığı Dərbənd bölgəsində yun sap və yun parça istehsalı xeyli inkişaf etmişdi [2, s.50-51]. Birkilərdən əldə edilmiş geniş rəng çalarları sayəsində pambıq, ipək və yun parçalar daha gözəl görünürdü. Həmin parçalar həm yerli əhəlinin tələbatını ödəyir, həm də ixracat üçün nəzərdə tutulurdu.

Dərbənd sənətkarlarının məhələri dəri emalında da nəzərə çarpırdı. Maldarlığın geniş yayılması bu sahənin inkişafını labüd etmişdi. M.X.Heydərov bu barədə qeyd etmişdir ki, Dərbənd sənətkarları emal etdikləri əla növ dəridən yəhərdən tutmuş müxtəlif cür ayaqqabılardək istehsal edirdilər [7, s.183-186].

Şəhər əhalisi dulmuşluqla da məşğul idi. Dulmuşlar hazırladıqları məişət əşyalarının üzərinə rəngarəng bəzəklər vururdular [8, s.94].

Dərbənd zərgərləri sifariş əsasında qızıldan, gümüşdən, qiymətli daş-qaşlardan zərif bəzək əşyaları hazırlayırdılar. Onların sifarişçiləri adətən cəmiyyətin yuxarı təbəqələrinin nümayəndələri olmuşdur. Dərbənd zərgərlərinin hazırladıqları zinət əşyaları ixrac olunan əmtəələr arasında xüsusi yer tuturdu.

Dərbənd şəhərində dəmirçi, misgər emalatxanaları çox olmuşdur. Şəhərdə metalışləmə sənəti özünün yüksək inkişaf səviyyəsi ilə nəzərə çarpırdı. Dəmirçilər, misgərlər, müxtəlif ev əşyaları (şamdan, qazan, kəfگیر, məcməyi və s.), mismar, araba təkərləri, balta və s. təsərrüfat alətləri istehsal edirdilər. Dəmirçilər, misgərlər silah istehsalı ilə də məşğul olurdular. Həmin dövrdə müxtəlif cür xəncərlər istehsal edilmişdir. Şəhərdə feodalların və yuxarı təbəqəyə mənsub olan insanların sifarişi ilə adətən üzərində müxtəlif heyvan təsvirli, nəfis bəzəkli xəncərlər hazırlanırdı [7, s.206-207; 13, s.119].

Dərbənd şəhərində zəif inkişaf etmiş sənət sahələr də olmuşdur. Kağız istehsalı buna misal ola bilər. Şəhərdə hazırlanan kağız çox keyfiyyətsiz idi. İnkişaf etməmiş sahələrdən biri də ağac emalı idi. Burada evlər əsasən daşdan tikilirdi. Buna görə də evlərin tərtibatında ağac məmulatından az istifadə olunurdu. Bənnalar məhər daş üzərində oyma, yonma sahələrində daha mahir idilər [3, s.132; 7, s.258-259].

Dərbənddə də müxtəlif sənətkarların birləşməsini zəruri etmiş obyektiv səbəblər olmuşdur.

Artıq ayrı-ayrı sənətkarlar artmış sifarişləri yerinə yetirə bilmirdilər. Bu ehtiyac, tələbat onların birləşməsinə zəruri edən başlıca amil olmuşdur. Sənətkarların əksəriyyəti əsasən bazarlarda, sənətkar məhəllələrində toplaşmışdılar.

Bu dövrdə Dərbənd şəhərində də əsnaflar mövcud olmuşdur. “Əsnaf” eyni və yaxud birbirinə yaxın olan sənət sahələri ilə məşğul olan sənətkarların ictimai-iqtisadi birliyi idi. Onların fəaliyyətinin əsas mərkəzləri bazarlar və sənətkar məhəllələri olmuşdur. Bəzi mənbələrdə hətta bu məhəllələrin adları da çəkilir [9, s.56].

Məhəllələrdə çalışan sənətkarlar əsasən dükan və yaxud karxana (iri emalatxana) sahibləri idilər. Sənətkar məhəllələri adətən bazarlara yaxın yerdə yerləşirdi. Sənətkarlar öz emalatxanalarında hazırladıqları əşyaları bazarda satırdılar. Sənətkarın hazırladığı məhsulunu satması ilk baxışda təəccüblü görünə bilər. XII-XVII əsrlərdə Azərbaycanın bir çox şəhərlərində sənətkarlar bazarlarda bilavasitə satış işini də özləri yerinə yetirirdilər. Bu halı sənətkarlıqla ticarətin sıx əlaqəsi ilə izah etmək də olar. Eyni və yaxud birbirinə yaxın olan sənət sahələrinin nümayəndələri birləşərək mürəkkəb əsnaflar yaradırdılar. Karxanaları (iri emalatxanaları) öz ətrafında birləşdirən əsnafların əsas vəzifələri isə karxana başçılarını təsdiqləmək, ustaları seçmək, vergi məsələlərini həll etmək, sənətkarların hüquqlarını müdafiə etmək və s. olmuşdur.

Qərbi Avropa “gildiyaları”ndan fərqli olaraq Şərqi “əsnafları” bir qədər qaydasız, nizamsız fəaliyyət göstərir, əsasən kələntərə (şəhər başçısına), vilayətin rəhbərliyinə tabe olurdular. Şərqi feodal dövlətlərinin özünəməxsusluğu əsnaflarda da özünü büruzə verirdi.

Karxanalar daxilində özünəməxsus idarəetmə sistemi mövcud olmuşdur. Bütün karxanalar feodallardan, şəhər sahiblərindən, tacirlərdən asılı idilər. Karxanalarda və əsnaflarda əmək alətləri əski zamanlardakı kimi qalmışdı [13, s.126-127]. XVIII əsrin sonlarında Dərbənd şəhərində 140-dan çox ipək və pambıq parça istehsal edən emalatxana fəaliyyət göstərirdi. Həmin karxanalarda hazırlanan parçalar öz keyfiyyəti ilə seçilirdi [3, s.198; 12, s.14-15].

1796-cı il məlumatlarına əsasən Dərbənddə 450 mağaza, 6 karvansaray, 30 ipək fabriki, 133 kağız fabriki, 1 zərbcəhana fəaliyyət göstərirdi [6, s.76; 13, s.127]. Əhalinin böyük əksəriyyəti də bu istehsalat sahələrində fəaliyyət göstərirdi. Digər hissəsi isə şəhər kənarında təsərrüfat və heyvandarlıq ilə məşğul olurdu.

yəti də bu istehsalat sahələrində fəaliyyət göstərirdi. Digər hissəsi isə şəhər kənarında təsərrüfat və heyvandarlıq ilə məşğul olurdu.

Dərbənd şəhərində sənətkarlıq məhsullarına olan tələbatın artması sənətkarları daha çox və daha keyfiyyətli məhsul istehsal etməyə məcbur edirdi. Həmin tələblər qarşısında aciz qalmış sənətkarlar birləşmək məcburiyyətini hiss edirdilər. Bu birlikləri təşkil edənlər adətən feodallar olmuşlar. Belə birləşmənin ən faydalı forması karxanalar idi [13, s.125]. Dərbənd şəhərində də bu cür karxanalar vardı. Karxanalarda azad sənətkarlar feodal üçün çalışırdılar. Çünki, sənətkarların çalışdıqları emalatxana, istifadə etdikləri əmək alətləri, hətta xammal həmin feodallara məxsus idi [3, s.197-200].

XVIII əsrin sonunda Dərbənd bölgəsində 195 karxana mövcud idi. Bu karxanalardan 30-u ipək parça istehsalı ilə məşğul idi. Həmin karxanalarda istehsal olunan parçalar elə keyfiyyətli olurdu ki, xarici ölkələrə ixrac edilirdi.

Dərbənd şəhərinin mərkəzi meydanı və karvansarayı Narınqalaya birləşirdi. Burada tacirlərin və sənətkarların yaşadığı məhəllələr (dulusçular, zərgərlər, xarratlar və b.) var idi. Sənətkarlar və bazarlar arasındakı vasitəçi rolunu əsnaf yerinə yetirirdi [13, s.127].

Emalatxanalarda əsasən ustalar və şagirdlər fəaliyyət göstərirdilər. Əsnaflarda usta əsas rol oynayan sima olmuşdur. İstehsal olunmuş məhsulun keyfiyyətinə ustalar cavabdeh idilər, çünki şagirdlər əsnafın tamhüquqlu üzvləri deyildilər [3, s.195]. Hər bir usta öyrədə biləcəyi qədər şagird toplaya bilərdi. Usta yanına gəlmiş şagird öyrənmə müddətində (sənət sahəsindən asılı olaraq 2-4 il ərzində) ustasına pul ödəmirdi. Bu müddət ərzində usta öz şagirdini yalnız qida ilə təmin edirdi. Adətən bu öyrənmə prosesi ləng gedirdi. Şagird sənətin bütün sirlərinə yiyələndikdən sonra müvafiq vergini ödəyib özünə emalatxana açmağa bilərdi. Onu da qeyd edək ki, adətən sənətkarlar sənətlərini varislərinə ötürürdülər.

Dərbənd bölgəsində iki cür sənətkarlar var idi: fərdi şəkildə çalışan və karxanalarda işləyən sənətkarlar [13, s.129]. XVIII əsrin əvvəllərində Dərbənd şəhərində və Şirvanda olan karxanaların çoxu toxucuların payına düşürdü. Həmin karxanalar adətən iri feodallara məxsus olmuşdur [11, s.94].

Karxanalarda çox zaman dərin ixtisaslaşma nəzərə çarpırdı. Çünki bir usta bütün işi özü yerinə yetirə bilməzdi. Məsələn, sapı bir usta toxuyur, digər usta boyayırdı. Dərbənd şəhərində zərbxanalar mövcud olmuşdur və müxtəlif ölçüdə qızıl, gümüş və mis sikkələr zərb edilirdi. Bu, çox əziyyətli, dəqiqlik və peşəkarlıq tələb edən sahə idi [4, s.258].

Karxanaların müsbət cəhətlərindən biri bu idi ki, ustalara lazım olan xammal hazır gəlirdi. Çünki işin ən çox vaxt tələb edən hissəsi məhz xammal əldə edilməsi idi. Tədrisən xırda sənətkar emalxanaları iri karxanalarla rəqabətə tab gətirmir və sıradan çıxırdı.

Kiçik emalatxanalardan fərqli olaraq iri karxanalarda istehsal olunmuş məhsul ucuz başa gəlirdi. Buna görə də daxili bazarda onu satmaq asan olurdu. Bahalı qızılı və gümüşü saplarla işlənmiş parçaları isə yalnız karxanalarda istehsal edirdilər. Çünki kiçik emalatxanalar bu məhsul üçün lazım olan xammalı tapa bilmirdilər. Karxanalar bahalı parçaları feodallara, saray əyanlarına satırdılar [10, s.235]. Azad sənətkarlar karxanalarla rəqabət apara bilmədiyi üçün iri karxanalara gəlir, bununla da feodallardan asılı vəziyyətə düşürdülər.

Əgər usta hazırladığı məhsulun qiymətini qaldırırdısa və ya hamı tərəfindən qəbul olunmuş qaydaları pozurdusa, ciddi surətdə cəzalandırılırdı [9, s.61]. Azərbaycanda usta-şagird münasibətləri haqqında məlumatlara əsasən fransız səyyahı Jan Şardenin (XVII əsr) qeydlərində rast gəlmək olar. Jan Şarden irsən zərgərliklə məşğul olmuş şəxs idi. O, Azərbaycanda “ustaların istədikləri qədər şagird topladıqlarını, şagirdlərin isə heç bir məsuliyyət daşmadıqlarını göstərmişdir [9, s.66].

Əsnaflar haqqında sənədlərdə, risalələrdə (“fütuvvatnamə”lərdə) məlumatlar var. Fütuvvatnamələr şagirdə şəriəti, təriqəti, mərifəti və sənətin sirlərini öyrətməli, şagirdlərə öhdəsindən gələ biləcəkləri işləri verməli və çox işlə yüklənməməli, lazım gəldikdə onlara cəza verməlidirlər. Şagirdlər isə öz növbəsində ustanın sözündən çıxmamalı, onu aldatmamalı, əməyinin bəhrəsini oğurlamamalıdır. Usta razı qalmadıqda şagirdini qova bilər, şagird isə könüllü şəkildə gedə bilərdi. Münaqişələri isə onlar öz aralarında həll edirdilər [9, s.68; 3, s.194-195]. Övliya Çələbi də “Səyahətnamə”sində “mürid

(usta) və mürşid (şagird) münasibətləri”ndən bəhs etmişdir.

Şagird qəbulu zamanı yaşla bağlı olan müəyyən bir məhdudiyət yox idi. Səfəvi hakimiyyəti dövründə karxanalarda 12-15 yaşlı şagirdlər çalışırdılar. Şamaxıda olan toxuculuq emalatxanasında hətta 8-12 yaşlı şagirdlər də çalışmışlar. Şagirdin öyrəndiyi sənətə tam yiyələnib-yiyələnmədiyini yalnız usta müəyyən edə bilərdi [9, s.69]. Sənətin incəliklərini öyrənmiş şagird “qurşanma ayini”ndən keçirdi. Bundan sonra şagird müəyyən məbləğ ödəyib artıq özü usta vəzifəsində çalışa bilərdi.

Karxanalarda vacib vəzifələrdən biri də müşriflik olmuşdur. Müşrif əsasən xammalın axtarılması və alınması vəzifəsini yerinə yetirirdi.

XVII əsrin sonlarına doğru Dərbənd şəhərinin sənətkarlığı sahəsində, xüsusilə toxuculuq karxanalarında zəifləmə baş verdi. Çünki əsasən Azərbaycandan Arvopaya ixrac olunan bahalı parçalar artıq Arvopanın özündə istehsal olunurdu. Şərqi toxuculuq ənənələrinə, sirlərinə yiyələnmiş Avropa sənətkarları bu parçaları özləri istehsal edir və daxili bazarda ucuz qiymətə satırdılar [9, s.97-98].

Beləliklə, bu dövrdə Dərbənd sənətkarları müxtəlif sənət sahələrində mahir olmuş, onların istehsal etdikləri məhsullar daxili tələbatı təqribən ödəmişdir. Təxminən son 150 il ərzində inzibati bölgü kimi mövcud olan “Dağıstan” ərazisində ən mahir sənətkarlar da məhz Dərbənddə cəmləşmişdilər. Onlar əsasən yuxarı zümrənin tələbatlarını ödəmiş, onları razı sala bilmək üçün əllərindən gələni etmiş, bu isə onların sənətlərinin daim inkişaf etməsini təmin etmişdir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Qasimov, X.S. Orta əsrlərdə Azərbaycan mədəniyyəti / X.S.Qasimov. - Bakı: Aspoliqraf, - 2008. - 448 s.
2. Mustafazadə, T.T. Quba xanlığı / T.T.Mustafazadə. - Bakı: Elm, - 2005. - 480 s.
3. Mustafayev, C.M. Xanlıqlar dövründə Azərbaycanda sənətkarlıq / C.M.Mustafayev. - Bakı: Elm, - 2002. - 272 s.

4. PiriyeV, V.Z. Azərbaycan XIII - XIV əsrlərdə. / V.Z.PiriyeV. – Bakı Nurlan, - 2003. - 458 s.
5. Rəşidəddin Fəzlullah Həmədəni. Təsir və Dirçəliş. // Fars dilindən tərcümə, giriş məqaləsi, şərhlər, terminlər və göstəricilər tarix elmləri doktoru, professor, Əməkdar elm xadimi Budad-Vaqif PiriyeVindir. – Bakı: “İdeal Print” MMC, - 2021. – 192 s.
6. Şionozaki Şinya. Fətəli xan və Dərbəndin əhalisi. Azərbaycan Respublikası uğurlar və perspektivlər beynəlxalq elmi konfransın materialları / Bakı: Viktori, - 2012. - s. 75 - 79.
7. Гейдаров, М.Х. Города и городское ремесло Азербайджана в XIII – XVIII вв. / М.Х.Гейдаров. - Баку: Элм, - 1982. - 282 с.
8. Гейдаров, М.Х. Ремесленное производство в городах Азербайджана в XVII в. / М.Х.Гейдаров. - Баку: Элм, -1967.–199 с.
9. Гейдаров, М.Х. Социально – экономические отношения и ремесленные организации в городах Азербайджана в XIII – XVII вв. / М.Х.Гейдаров. - Баку: Элм, - 1987. - 212 с.
10. Егизаров, С.А. Исследования по истории учреждений в Закавказье. Част 2. Городские цехи. / С.А.Егизаров. – Казан: Типография Императорского Казанского Университета, - 1891. – 393 с.
11. История, география и этнография Дагестана XVIII - XIX вв. / Архивные материалы. Под редакцией М.О.Косвена и Х. - М.Хашаева. - Москва: Изд - во вост. Литературы, - 1958. - 371 с.
12. Курбанова, Ч.А. Шелк Азербайджана в торгово - дипломатических отношениях Сефевидского государства со странами Европы в I половине XVII в. / Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Баку: – 1984 - 28 с.
13. Магомедов, Н.А. Дербент и Дербентское владение в XVIII - первой половине XIX в. (Политическое положение и экономическое развитие.) / Н.А.Магомедов. - Махачкала: Типография. ДНЦ РАН, - 1998. – 248 с
14. Магомедов, Н.А. Дербентское ханство в русско - иранских и русско - турецких взаимоотношениях во второй половине XVIII - начале XIX в. / Н.А.Магомедов. – Махачкала, - 2000. - 155 с.
15. Олеарий Адам. Подробное описание путешествия гольштинского по-сольства в Московию и Персию и обратно в 1633, 1636 и 1639 гг. Составленное секретарем посольства Адамом Олеарием, пер. с немец. П.Барсова. / Москва: Университетская типография, - 1870 - 1033 с.

Summary

Matanat Bahramova

Crafts in medieval Caucasian cities (on the example of the medieval city of Derbend)

The difficulty of studying the evolution of crafts in medieval cities, including the city of Derbend, is due to the lack of local sources that tell about the craft life of the city. In medieval Azerbaijani cities, there were special communities of people engaged in crafts.

From the 12th century to the first quarter of the 13th century, the cities of Shirvan experienced economic, political and cultural flourishing. During this time, Shamakhi, Baku, Beylagan and Derbend became famous and important handicraft and trade centers in the Islamic East.

During this period, Derbend became an important economic center of the country. Most of the population of Derbend was engaged in various crafts. They united in craft societies. During the reign of the Safavids, cotton and linen fabrics produced in the city of Derbend fully satisfied domes-

tic demand. Silks woven by Derbend craftsmen were known in Western Europe. Interesting information about this was also given by the 16th-century traveler Adam Oleari.

There were objective reasons that necessitated the unification of various artisans in Derbend. Individual artisans could no longer fulfill the increased number of orders. This necessitated their unification. Most of the artisans gathered mainly in the bazaars and in the artisan quarters.

During this period, Derbend artisans began to master various branches of art, and the products they produced practically satisfied domestic demand. The most skilled craftsmen were concentrated in Derbend. Basically, they satisfied the needs of the upper class and did everything possible to please them, which ensured the further development of their skills.

Keywords: *Derbent, craft, craft associations, trade, careers*

Резюме

Матанат Бахрамова

Ремесла в средневековых кавказских городах (на примере средневекового города Дербенд)

Сложность изучения эволюции ремесел в средневековых городах, в том числе и в городе Дербенд, связана с отсутствием местных источников, повествующих о ремесленной жизни города. В средневековых азербайджанских городах существовали особые общины людей, занимающихся ремеслами.

С XII века до первой четверти XIII века города Ширвана переживали экономический, политический и культурный расцвет. За это время Шамаха, Баку, Бейлаган и Дербенд стали известными и важными ремесленными и торговыми центрами на исламском Востоке.

В указанный период Дербенд стал важным экономическим центром страны. Большая часть населения Дербенда занималась различными ремеслами. Они объединялись в ремесленные общества. В период правления Сефевидов хлопчатобумажные и льняные ткани, производимые в городе Дербенде, полностью удовлетворяли внутренний спрос. Шелка, сотканые дербендскими мастерами, были известны в Западной Европе. Интересные сведения об этом приводил и путешественник XVI века Адам Олеари.

Существовали объективные причины, обусловившие необходимость объединения разных ремесленников в Дербенде. Отдельные ремесленники уже не могли выполнять возросшее количество заказов. Это вызвало необходимость их объединения. Большинство ремесленников собиралось в основном на базарах и в ремесленных кварталах.

В этот период дербендские ремесленники стали осваивать различные отрасли искусства, а производимая ими продукция практически удовлетворяла внутренний спрос. Наиболее искусные мастера были сосредоточены в Дербенде. В основном они удовлетворяли потребности высшего класса и делали все возможное, чтобы угодить им, что обеспечивало дальнейшее развитие их мастерства.

Ключевые слова: *Дербент, ремесло, ассоциации ремесленников, торговля, карьеры*